

ЗВІДОМЛЕННЯ ПРО ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ У ЧЕРВНІ 1920 р.

В архіві ОУН зберігається документ під назвою „Положення на Наддніпрящині і в Галичині”. Датований він 25 червня 1920 р. і адресований полковникові Євгенові Коновальцю. Автор цього розвідувального звідомлення не зазначений, очевидно, з міркувань безпеки. Утім, виходячи зі змісту тексту й особливостей мови, можна припустити, що це був галичанин – січовий стрілець чи особа, близька до стрілецького середовища.

Документ постав під час польсько-радянської війни, у якій активну участь брала Армія УНР. 29 квітня розпочався наступ об'єднаних українських і польських військ, що досить стрімко просунулися вглиб України і 6 травня зайняли Київ. 26 травня більшовицькі війська перейшли в контрнаступ і 12 червня захопили столицю України.

Положення на Кадетній ярмарок і в Салоні.
А. Антонович Євгенів Коноваловський видає.

Полонская на Украйні (наудатермевскій) дурне му.
манна. Твоі оулки зрабиди не ладна. Упомогни въ Фос.
халване до уладу. Д. С. (Внимавши мана ав. помани, ави
отригави пореути. Шни, ав. призоуати до той дулки, що че
моути ав. силной воли. Прижмалу ти же ави, мизиди
прижмалу прижмалу, вил тав, че вилжиди в ту мав мизиди.
Ав халмиди ав. Петиди ав. мизиди ав. мизиди, мизиди
Д. Н. У. Р. Д. Р. Т. тав мизиди вил мизиди в полсавих дурних,
а мизиди ави тав, що мизиди вил мизиди.

З квітня, коли Петлюра за повстанням виступав, він явився на Україну, відносячись до нього було дуже швидко; потім після очевидної невдачі знявсь в Європу. Вважана їде шляхом об'їзду. Відсутності проти нього вкази встановили, авторитет Полковий (революційний), авторитет Український, во вдалося надій і прийти до повного поширення. Нарочу говорити, що надійшло від і на Петлюру ще з Євипатанією. В Тимчасовій Самостані виходили така фраза. Коли дотепер, вочевидь відноситься до Євипатанією. Коли міністерство військових справ (Синьківський) і міністерство внутрішніх справ, то потім їде вже вже планка на Євипатанію і його учнів. Говорять про є той-то якийсь український владу, на основі якого було придобав в

Отже, звідомлення складено в час, коли розвиток подій став набирати катастрофічного для українців характеру. Тоді Євген Коновалець, після звільнення з польського табору для військовополонених, перебував у Чехо-Словаччині, де формувалася українська військова частина. Він потребував різноманітної інформації про ситуацію на Батьківщині. Одержуючи й обмірковуючи її, дійшов висновку про потребу створення нової військової організації, яка б, діючи в підпіллі, поборювала окупантів українських земель. У липні того ж року Є. Коновалець уживає практичних заходів щодо цього, а в серпні з його участю виникає Українська військова організація.

Виклад у публікованому документі поділяється на кілька тематичних блоків: ситуація на Наддніпрянській Україні („Положення на Україні (Наддніпрянській) дуже туманне”), становище галичан („Галичани є як би проскрибовані”), кількість і стан Армії УНР („Мілітарне положення на Україні не є таке невідрадне, як думають у нас в Галичині”), прогноз на майбутнє („Якщо поляки не вдержать фронту і в Галичину вступить Червона армія...”), зокрема щодо можливого повторення ситуації листопада 1918 р., („тим часом наступить внутрішній розвал Польщі”), а також відновлення Західноукраїнської Народної Республіки.

Документ написаний однією рукою, чорним чорнилом з одного боку на п'яти жовтуватих аркушах квадратної форми. У публікації текст подано за сучасним правописом, беззастережно виправлено описки. Розкрито більшість скорочень.

Положення на Наддніпрянщині і в Галичині

П[анові] отаманові Євгенові Коновальцеві до відома.

Положення на Україні (Наддніпрянській) дуже туманне. Певної оцінки зробити не можна. Громадянство розчароване до уряду. До Гол[овного] отамана¹ нема ані пошани, ані страху перед ним. Нині всі приходять до тої думки, що це людина без сильної волі. Крихітку тієї волі, згідно² впевненість, проявляє він там, де входить в гру його амбіція. Як давніше був Петлюра невідомим Мартоса³, згідно ЦК УСДРП, так тепер є він м'ячем в польських руках, а невідомим всіх тих, що мають якусь силу.

З хвилиною, коли Петлюра за польськими військами явився на Україну, відношення до нього було здержливе; тепер, після очевидної невдачі, – прямо вороже. Проти Гол[овного] отамана йде широка агітація. Агітують проти нього жиди (большевики), агітують москалі (денікінці), агітують українці, бо завів⁴ їх надії і привів до повного пониження. Народ говорить, що згодився би й на Петлюру, але з

галичанами. Тим часом галичани викинуті поза рамки. Коли дотепер ворожо відносилось до галичан тільки Міністерство військових справ (Сальський⁵) і шеф Ген[ерального] штабу Мишковський⁶, то тепер йде вже нагінка на галичан зі всіх-усюдів. Говорять, що є тайний наказ української влади, на основі якого число [галичан-]урядовців в кожному міністерстві не сміє перевищати 1/4. Єсть окремі шпигуни, котрі доглядають, щоб цей наказ був вповні виконаний. Взагалі справа допомоги з боку галичан при державнім будівництві – це хитрий польський план. З одного боку, поляки (Домбські⁷) взивають галичан помагати при державнім будівництві над Дніпром, а з другого – заборонюють Петлюрі приймати галичан до армії і в уряди⁸. Перед світом хочуть поляки уходити⁹ за борців за чужу свободу, бажають показати, немов то вони справді серйозно не тільки самі помагають в будівництві, але закликають ще й „киринників”¹⁰ галичан, а одночасно через заборону вступати в армію і до урядів хочуть умити руки і довести світові, що самі українці є елементом, нездатним створити державу. За Збручем в голоді і в холоді тиняється маса української інтелігенції з Галичини без можності заробітку. На найбагатшій землі Європи гинуть з голоду інтелігентні люди. Правда, сьогодні вступ до урядів вже менше актуальний, бо урядовці з міністерств розпущені; остали тільки директори департаментів із своїми департаментами, і ті сидять тихенько, заклавши руки, та продумують над тим, як би спастися з рідної землі. Міністри вже поволеньки втікають. Розуміється, великим лихом є те, що наддніпрянська інтелігенція не вертає на Україну і не береться за реальну працю.

Галичани є як би проскрибовані¹¹. Одинокій Павленко¹² приймає галичан та ще селяни вітають їх радо і переважно удержують.

Українська армія має около 40000 людей. В Павленка є 15000 штиків і 6000 кінноти (майже 2/3 галичани), Удовиченко¹³ має около 10000 людей, Безручко¹⁴ 3 – 5000 людей; крім того, дрібніші відділи і в охороні Гол[овного] отамана 600 людей (самі галичани). Китом, що держить всі ті формації, являються галичани, котрих назагал є майже 2/3 в армії. Лихо в тім, що всюди йде нагінка на галицьких старшин. З охорони Гол[овного] отамана потроху викинено трьох старшин-галичан, заступаючи їх денікінцями. Взагалі старшинський корпус в українській армії, а оскільки йде мова про наддніпрянців, то це в більшості бувші денікінці. Зовсім природно, що цей факт мусить менше додатно ділати¹⁵ на населення, що вже раз бачило тих панів в армії Денікіна, які займалися грабунком, реквізиціями і т. п. До того ж, коли зважити, що на Правобережжі товчється відступаюча в панічному страху перед большевицькою кавалерією польська армія, то можна мати гарне поняття про тамошнє положення.

Режим в Галичині нітрохи не злагіднів. Всі тюрми, табори, арешти¹⁶ переповнені. Українці й далі проскрибовані. Над Східною Галичиною панує чорна сотня Rad Narodow'их і споріднених з ними організацій. Інтелігенція – в крайній нужді, селянство заперлося в собі і грає комедію (як звичайно: „хитрий малорос”). Переходи на латинство¹⁷ ради хліба не вгавають, не припиняються, *колонізація* йде приспішеним ходом. Так прикрого моменту не переживали ми від часу прилучення до Австрії. Настрої орієнтаційні на всіх, хто спас би Галичину перед польською єгипетською неволею. Найгірше з того всього, що галицька маса (інтелігенція й селянство) живе нервами, що в своїй незрівноваженості серйозно думає, що большевики можуть нас врятувати. Всі змагання вилічити навіть видніших політичних мужів від большевицьких симпатій є даремні. Такий напрям політичної орієнтації йде з віденської еміграції¹⁸, котра відірвана від життя – не має поняття, що таке большевизм, зглядно комунізм.

Мілітарне положення. Мілітарне положення на Україні не є таке невідрадне, як думають у нас в Галичині, а також, може, і за границею. На Вапнярку вислала польська команда 20 танків, польська і українська кіннота відбиває Будьонного. Як відомо, большевицька армія – це голота.

Одначе треба зазначити, що польська армія, мимо того, що її організували французькі офіцери, не представляє поважної сили. Як говорять знавці, це парадне військо, яке не боєве. Коли б Галицька армія після свого переходу мала була муніцію, то сьогодні, певно, стояла би під Москвою. Невеличкий відділ¹⁹ большевицької кавалерії так страхітливо ділає на польське військо, що цілі батальйони подаються до безоглядної утечі. Найкращий доказ – останній відворот²⁰. 11000 кінноти Будьонного змусило до відвороту цілу армію. Зрештою, польська армія дотепер мала щастя, але не віднесла²¹ іще ні одної перемоги.

Євген Коновалець. 1920 р.

Коли роздумувати над польським відворотом, то треба мати на увазі, що в безладності того відвороту мусить грати певну роль і розкладова агітація. Заходить, отже, одне питання, чи польський відворот вже скінчений, чи при яким-небудь натиску з боку большевиків буде дальше континуований²²? Чи польська армія уявляє собою ще щось ціпке, чи це вже здеморалізована отара полохливих овець? Важко рішити. Але коли звернути увагу на внутрішнє положення Польщі, то не виключено, що Польща, якщо скоро не заключить мир і не позбудеться чужинних елементів (в тім і українців), то готова небавом опинитися на краю пропасті. Внутрішній фермент в Польщі помічається вже від довшого часу. Большевицька агітація, головню в промислових центрах, поробила значні поступи. Фінансова руїна Польщі недалеко. Якщо большевицька армія буде здержана, а може, й відтиснена хоч би ще раз до Дніпра польською армією, то не виключено, що в Польщі може вибухнути соціальна революція. Розуміється, тоді ми можемо опинитися у відносинах, схожих до листопадових з р[о]ку 1918.

На тім тлі виступає важливість української бригади в Чехо-Словаччині²³. Вона перш усього має за завдання оборонити Галичину і галицьку інтелігенцію.

Якщо польська не вдержить фронту і в Галичину вступить Червона армія, тоді українська бригада в Чехо-Словаччині повинна, евентуально²⁴ під червоним прапором, увійти до Галичини і стати на сторожі прав українського народу та взяти в оборону нашу інтелігенцію, котра буде переслідувана і за „зраду” Галицької армії, і за свою „контрреволюційність”. Коли ж польська армія якийсь час вдержиться, а тим часом наступить внутрішній розвал Польщі (що при кабінеті Грабського²⁵ може бути прискорене), тоді обов’язком тієї бригади стати на західній границі української етнографічної території. Не треба забувати при тім, що в однім і другім випадку до голосу прийшла би *міська польсько-жидівська* голота. Маси українського селянства будуть полишені поза скобками.

Вислід із сказаного такий:

- 1) Петлюру ніщо вже не врятує. Найкраще було б, коли б він зрезигнував²⁶, а на його місце прийшов хтось більш *авторитетний*, котрий міг би числити на послух і жертвенність мас;
- 2) Українська бригада в Чехо-Словаччині, перевезена на Наддніпрянщину, мало причинилась би до скріплення збройної сили, а нам випав би з рук важний атут²⁷ у хвили перевороту. Тому найкраще бригади не рухати, а підождати на дальший розвиток подій.

Львів, 25 червня 1920.

ПРИМІТКИ

- 1 Гол[овний] отаман – йдеться про Симона Петлюру (1879 – 1926), Головного отамана Армії УНР (з листопада 1918 р.) і Голову Директорії УНР (з лютого 1919 р.), організатора польсько-українського союзу проти більшовицької Росії в 1920 р.
- 2 Згідно – тут: або; відповідно.
- 3 Борис Мартос (1879 – 1977) – один з лідерів Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), голова українського уряду у квітні – серпні 1919 р. Автор перебільшує вплив Б. Мартоса на С. Петлюру.
- 4 Завести – тут: обманути.
- 5 Володимир Сальський (1885 – 1940) – генерал-хорунжий, з 1919 р. – міністр військових справ в урядах І. Мазепи й В. Прокоповича.
- 6 Євген Мишковський (1882 – 1920) – генерал-хорунжий. З листопада 1919 р. – начальник штабу Дієвої армії, з лютого 1920 р. – генерал-квартирмейстер Армії УНР, один з керівників військових операцій українських військ під час польсько-радянської війни 1920 р.
- 7 Ян Домбський (1880 – 1931) – польський політичний діяч. У 1920 р. – заступник міністра закордонних справ Польщі.
- 8 Уряд – тут: установа.
- 9 Уходити – тут: виглядати.
- 10 Кирильник – людина, що вносить безлад.
- 11 Проскрибований – переслідуваний, утискуваний.
- 12 Михайло Омелянович-Павленко (1878 – 1952) – генерал-хорунжий. У грудні 1918 – червні 1919 р. – командувач Української галицької армії, з грудня 1919 р. і до інтернування українських військ у Польщі в листопаді 1921 р., зокрема під час польсько-радянської війни 1920 р., – командувач Армії УНР.
- 13 Олександр Удовиченко (1887 – 1975) – генерал-полковник. У березні 1920 р. сформував 3-тю Залізну дивізію, яка під час польсько-радянської війни 1920 р. першою вступила до визволеного від більшовиків Києва, до осені того року очолював Праву групу військ Армії УНР на протибільшовицькому фронті.
- 14 Марко Безручко (1883 – 1944) – генерал-хорунжий. З квітня 1919 р. – начальник штабу корпусу Січових стрільців (командир Є. Коновалець), з січня 1920 р. – командир 6-ї стрілецької дивізії, що разом з польською армією брала участь у поході на Київ і його визволенні.
- 15 Ділати – діяти, впливати.
- 16 Арешт – тут: поліцейна камера.
- 17 Переходи на латинство – мають у увазі переходи українців у „польську віру” (на римо-католицький обряд).
- 18 Віденська еміграція – йдеться про диктатора Євгена Петрушевича та його оточення, що в той час перебували у Відні.
- 19 Відділ – тут: загін, підрозділ.
- 20 Відворот – тут: відступ.
- 21 Відносити – тут: здобувати.
- 22 Континуований – продовжений.
- 23 Українська бригада в Чехо-Словаччині – йдеться про військовий підрозділ, сформований влітку 1919 р. з інтернованих українських військовополонених Армії УНР на території Чехо-Словаччини. Перший командир – полковник А. Варивода, згодом генерал В. Курманович. На початку 1920-х рр. переформована в робітничі відділи.
- 24 Евентуально – можливо.
- 25 Владислав Грабський (1874 – 1938) – польський політик. У 1920 р. прем’єр-міністр Польщі.
- 26 Зрезигнувати – відмовитися од посади.
- 27 Атут – козир.

***Вступне слово, публікація
документа й примітки
Олександра КУЧЕРУКА.***